

КНИЖКОВЕ МИСТЕЦТВО НА УКРАЇНІ (1917—1967 рр.)

Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила нову сторінку в історії українського образотворчого мистецтва. Під керівництвом Комуністичної партії український народ дістав широкі можливості для розвитку національної формою і соціалістичної змістом культури.

Художнє оформлення книги має велике мистецьке і пізнавальне значення, розкриваючи і доповнюючи зміст літературного твору. А тому до цього виду мистецтва охоче зверталися і звертаються відомі художники не лише графіки, а й живописці і скульптори.

За 50 років Радянської влади на Україні створено багато хороших зразків книжкового оформлення, над якими працювала ціла плеяда відомих художників. У цей ювілейний рік хочеться згадати тих багатьох митців, які віддали свій талант українському радянському книжковому мистецтву.

Загальний напрям розвитку мистецтва оформлення та ілюстрації книги на Україні в перші роки після Великого Жовтня визначала група митців, зв'язана з ім'ям відомого українського графіка Георгія Івановича Нарбута, який, переїхавши в 1917 р. до Києва, багато зробив для успішного розвитку книжкового мистецтва на Україні. Г. Нарбут за роки радянської влади виконав велику кількість фронтисписів, заставок і кінцівок, оформляючи журнали «Мистецтво», «Солнце труда», «Зори», «Вестник народного хозяйства Украины» та інш. Він першим в українській графіці створив образ робітника (обкладинка журналу «Солнце труда»), сповненого сили, з гвинтівкою і молотом на фоні індустріального пейзажу і червоної зірки.

Багато і успішно Г. Нарбут працював над українським шрифтом. Його праця над «Українською абеткою» є найвищою точкою графічної майстерності. Всі його роботи відзначаються глибокою національною самобутністю, тонким розумінням книжкового мистецтва.

Досить успішно працювали на початку двадцятих років на Україні над оформленням книги і учні Г. Нарбута. Л. Хижинський створює оформлення до «Ленінської хрестоматії» (1925), О. Лозовський оформив обкладинки до збірок П. Тичини «Замість сонетів і октав», «Плуг», «Соняшні кларнети», до книг М. Коцюбинського і С. Васильченка, М. Кирнарський оформляє «Кобзар» (1921), «Першу в'язочку публік» (1921), Збірник секції мистецтв (1921), фронтиспис до журнлу «Гроно» (1921).

М. Алексеев успішно і плідно працює у галузі художньої і дитячої літератури. Його оформлення книг «Синя далечінь» М. Рильського (1922), «Гарбуз» (1924), «Горобець та билина» (1924), «Ріпка» (1925), буквар «Перший крок» (1923) відзначаються високою графічною майстерністю.

Над оформленням і ілюструванням української книги в перші роки

радянської влади плідно працюють учні і послідовники Г. Нарбута — С. Пожарський, Р. Лісовський, А. Середа, А. Страхов, М. Жук, П. Ковжун, А. Петрицький, Г. Світлицький, Ф. Коновалюк, Ф. Красицький, І. Іжакевич, В. Аверін.

У відбудовний період мистецтво оформлення книги продовжує вдосконалюватись. Великим стимулом до цього була організація державних і кооперативних видавництв, як «Держвидав України», «Книгоспілка», «Сяйво» та ін. У цих видавництвах були сконцентровані основні мистецькі сили. Поліпшенню графічного обличчя книги сприяли підвищення якості паперу і друкування, постійне зростання попиту на українську книгу.

Г. Нарбут. Заставка до журналу «Мистецтво», 1919.

Багато нового в мистецтво книги цього періоду внесли художники А. Середа, В. Кричевський, О. Маренков. Чудові оформлення до обкладинок створює А. Страхов. Обкладинка до першого видання книги Джона Ріда «Десять днів, що потрясли світ» (1923), на якій зображений В. І. Ленін, увійшла в історію радянської графіки.

Успішно працює в галузі ілюстрування книги І. Іжакевич. Він ілюструє поему Т. Г. Шевченка «Катерина», оповідання М. В. Гоголя «Сорочинський ярмарок», твір відомого угорського революціонера-письменника Мате Залка «Хоробрий кравчик». Над ілюструванням книги працюють також О. Кульчицька, О. Дайц, І. Падалка, Л. Хижинський, М. Алесеев, С. Пожарський і ін.

У другій половині двадцятих років у книжкову графіку приходять нове поповнення художників. Це випускники поліграфічних факультетів Харківського і Київського художніх інститутів. Разом з ними прийшли в мистецтво книги нові теми, нові принципи відображення дійсності. У 1927 р. у книжкову графіку по приїзді з-за кордону приходять визначний митець В. І. Касіян. Перші його оформлення і ілюстрації до повісті А. Головка «У широкий світ» (1929), до «Борислав сміється» І. Франка (1930) відзначаються високою графічною майстерністю.

Обкладинка О. Мартенкова, 1928.

Обкладинка А. Страхєва, 1924.

У творчості художників книги провідне місце зайняла радянська тематика, над якою успішно працюють М. Дерегус, Л. Каплан, М. Самокиш, А. Серета, Є. Кіяшко, О. Маренков, О. Сахновська, З. Толкачов, М. Міщенко, В. Аверін, О. Довгаль, Б. Фрадкін, Б. Бланк, Г. Пустовійт.

Переборюючи залишки формалізму і стилізаторства серед мистецьких угруповань, що існували на початку та в середині 20-х років, ставши твердо на шлях соціалістичного реалізму, у 30-х роках книжкова графіка досягла значного піднесення. Цьому успіху в значній мірі сприяла постанова ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій», яка об'єднала художників в єдиний монолітний творчий колектив — Спілку художників СРСР, творчим методом якої став соціалістичний реалізм.

Зростання книжково-видавничої справи, поліпшення підготовки художників-графіків сприяло інтенсивному розвитку книжкового оформлення. Успішно розвиває свою графічну творчість В. Касіян, який все частіше звертається до творчості Т. Г. Шевченка. У 1934 р. він успішно виконує ювілейне оформлення і ілюстрації до «Кобзаря», а також оформляє твори Ів. Франка, А. Тесленка.

У тридцятих роках розквітає творчість І. Іжакевича. Він створює чудові ілюстрації до «Лісової пісні» Л. Українки, до повісті «Фата Моргана» М. Коцюбинського, «Бориславських оповідань» Ів. Франка, «Пана Халявського» Г. Квітки-Основ'яненка, до «Кобзаря» Т. Шевченка і ін.

Ілюстрації до «Енеїди» виконує в 1936 р. М. Дерегус. Майстрами книжкової графіки зарекомендували себе О. Довгаль, Й. Дайц, Г. Пустовійт, Б. Бланк, Б. Фрадкін, О. Сахновська, М. Когляревська, Г. Бондаренко, Д. Шавикін, В. Невський.

Книжкові ілюстрації до повістей М. Островського «Як гартувалась сталь» і «Народжені бурею» виконує А. Резниченко.

Свої перші кроки в оформленні книги роблять І. Хоцінок, В. Стеценко, В. Хоменко, О. Юнак, В. Фатальчук, М. Пікалов.

На противагу зовнішньому декоратизму книжкової обкладинки 20-х років у 30-х роках досягнуто значних успіхів у створенні сюжетної ілюстрації. Прагнучи дати суспільно-загострене тлумачення літературних образів, художники книги ще не досягли єдності комплексного оформлення книги.

У роки Великої Вітчизняної війни художники-графіки М. Дерегус, О. Довгаль, Й. Дайц, В. Литвиненко, О. Пащенко, О. Козюренко, В. Вовченко гуртувалися навколо створеного у Москві видавництва «Укрвидав».

Особливо великих успіхів досягли українські митці в післявоєнний період. Ці успіхи обумовлені більш глибоким розумінням оформлення книги як єдиного мистецького комплексу.

Майстром широкого творчого діапазону зарекомендував себе М. Дерегус, який працює переважно в галузі книжкової ілюстрації. Основними темами його робіт є героїчні мотиви українських народних дум та історичних пісень, боротьби українського народу за свою свободу і незалежність. Він ілюструє також роман Н. Рибак «Переяславська Рада» (1950) та повість М. Гоголя «Тарас Бульба» (1952).

В. Касіян багато працює у післявоєнні роки над шевченківською тематикою. Він створює нові ілюстрації до «Кобзаря» Т. Шевченка, ілюструє оповідання Ів. Франка «Ріпник», «Олівець», повість О. Іваненка «Тарасові шляхи», О. Кобилянської «Земля».

Яскраво індивідуальним ілюстратором байок І. Крилова і Л. Глібова, казок Ів. Франка і Л. Українки, автором політичної і побутової карикатури виступає В. Литвиненко.

Далі успішно розвиває свою графічну творчість І. Іжакевич, ство-

ривши у 1948 р. у співавторстві з Ф. Коновалюком великий цикл ілюстрацій до «Енеїди» І. Котляревського.

Багато ілюстрацій до творів радянських письменників виконує А. Резниченко. Він ілюструє книги О. Фадєєва «Молода гвардія», О. Бойченка «Молодість», Б. Полевого «Повість про справжню людину», М. Шолохова «Піднята цілина», Ю. Збанацького «Таємниця Соколиного бору», О. Гончара «Земля гуде» та ін., де прагне до складної сюжетної композиції, побудованої на гострому соціальному і психологічному конфлікті.

Обкладинка О. Сахновської, 1936.

Видатна українська художниця О. Кульчицька майстерно ілюструє твори М. Горького, Ів. Франка, М. Коцюбинського.

Успішно продовжують ілюструвати книги О. Довгаль (малюнки до драми І. Кочерги «Ярослав Мудрий», до творів О. Островського, Марка Вовчка, М. Горького, Ів. Франка), Й. Дайц (автолитографії до казок Г. Андерсена), З. Толкачев (ілюстрації до творів Марка Вовчка).

Активну участь в оформленні і ілюструванні української книги брали і художники-живописці Г. Меліхов, О. Хвостенко-Хвостов, В. Полтавець, С. Адамович, М. Іванов, А. Базилевич.

Значного успіху, крім В. Литвиненка, А. Резниченка та М. Іванова досягли майстри оздоблення дитячої книги О. Яблонська, Д. Шавикін, Л. Джолос і Є. Соловійов.

Зрілими майстрами зовнішнього і внутрішнього книжкового оформлення у післявоєнний час показали себе І. Хотинюк, В. Хоменко, В. Стеценко, О. Юнак і В. Фатальчук, В. Пікалов, А. Пономаренко, Л. Склотівський, Р. Ліпатов, А. Дев'янін, М. Шаншейн, К. Калугін та ін.

Їх оформлення відзначається національною своєрідністю, використанням народних традицій. Слід зауважити, що хоч загалом в післявоєнний період рівень художнього оформлення української книги зріс,

Суперобкладинка А. Пономаренка, 1958.

Суперобкладинка О. Юнака і В. Фатальчука, 1965.

але в ньому ще, особливо в кінці 40-х і в 50-х роках, переважало захоплення деяких художників надмірностями в зовнішньому оздобленні, як орнаментика, тиснення золотом і т. д.

На відміну від надмірно пишних оформлень початку і середини 50-х років за останні роки намітились тенденції оформляти книгу більш лаконічно, декоративно, з широким використанням наборних шрифтів. Прийшли нові прийоми кольорових, тональних і пластичних рішень. Художники намагаються оформляти книгу як єдиний комплекс зовнішніх і внутрішніх елементів.

Особливо продуктивно в останні роки працюють С. Адамович, Г. Якутович, А. Базилевич, І. Селіванов.

Високою культурою художнього втілення, цілісністю задуму відзначаються оформлення і ілюстрації С. Адамовича до повісті О. Кобилянської «Земля» (1960). Чітко графічною мовою перового рисунку і єдністю художнього задуму позначені оформлення і ілюстрації А. Базилевича до роману Я. Гашека «Пригоди бравого солдата Швейка» (1957). Значним явищем в українській книжковій графіці є його ж ілюстрації до романів Г. Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський» (1959) і М. Шолохова «Тихий Дон» (1960).

Талановито з художнім смаком виконав Г. Якутович оформлення і ілюстрації в техніці ліногравюри до дитячих книг «Як Довбуш карав панів» (1960), «Про бідного парубка і Марка багатого» (1961) та до драматичних поем І. Кочерги «Ярослав Мудрий» та «Свіччине весілля» (1963).

Оформлення І. Селівановим книги Ю. Яновського «Вершники» (1961) відзначається глибоким розумінням специфіки книги. Майстерні також його ілюстрації до роману А. Головка «Бур'ян» (1959).

Вдумливо і глибоко відтворює В. Полтавець образи книги Д. Фурманова «Чапаєв» (1958).

Насичені драматизмом ілюстрації і оформлення до книги А. Тесленка «Страчене життя» успішно виконує В. Якубич.

Успішно як ілюстратори книги працюють І. Філіпов та І. Принцевський. Дотепністю і багатством фантазії позначені їх ілюстрації до збірника «Сучасні байки» В. Чернухи і до байок Є. Гребінки Ю. Северина.

В галузі дитячої книги в останні роки працюють Г. Якутович, А. Базилевич, В. Полтавець, А. Тетьора, Г. Гавриленко, В. Чернуха, Н. Лопухова, К. Полякова, В. Григор'єв, А. Рибачук, В. Мельниченко.

Продовжує плідно працювати В. Касіян, який виконав до ювілею Т. Г. Шевченка ряд ілюстрацій до повісті О. Іваненка «Шляхи Тараса» (1960—1961), до «Кобзаря» (1964) та до поеми «Гайдамаки» (1964).

М. Деревус виконує ілюстрації до драми Л. Українки «Лісова пісня» (1959), до «Наймички» і «Катерини» Т. Шевченка (1963) і ін.

Ілюстрації до байок І. Крилова (1958), збірки О. Вишні «Мисливські усмішки» (1958), оформлення до казки Л. Українки «Біда навчить» (1962) чудово виконав В. Литвиненко.

До 150-річчя з дня народження Т. Шевченка з чудовими ілюстраціями в техніці ліногравюри вийшов «Кобзар» (1963), в ілюструванні якого взяли участь В. Куткін, О. Данченко, Г. Гавриленко, В. Авраменко, Ф. Глушук і О. Шоломій.

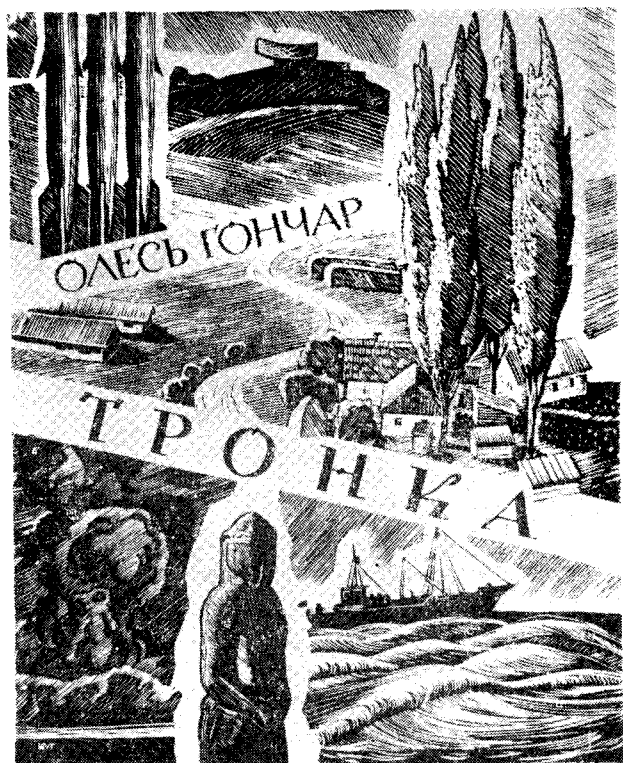
Високим рівнем майстерності художника-графіка відзначається ювілейне великоформатне видання «Кобзаря» в 1964 р. в оформленні Б. Хоменка.

Великим творчим внеском в історію української книжкової графіки є оформлення і ілюстрації І. Селіванова до книги О. Гончара «Прапорносці» (1965).

В 1965 р. вийшло зі смаком оформлене А. Базилевичем видання «Український водевіль».

Суперобкладника І. Селіванова, 1965.

Суперобкладника В. Куткіна, 1967.

В 1966 році вийшло прекрасно оформлене і ілюстроване В. Куткіним видання роману О. Гончара «Тронка».

Чудове оформлення технікою гравюри виконав Г. Якутович до оповідань М. Пригари «Козак Голота» (1966) та до повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» (1966).

Оформлення і ілюстрації до книги М. Вовчка «Повісті та оповідання» (1966) художника І. Принцевського змушує вболівати мільйони людей безталанням героїв письменниці.

Ліризмом і пісенною чарівністю відзначається оформлення книги О. Кобилянської «У неділю рано зілля копала» (1966) молоді художниці В. Ульянової. Тут текст і ілюстрація — єдине ціле.

Хороші ілюстрації створює також М. Туровський до книги В. Стефаніка «Кленові листки» (1966).

Монуументальністю узагальнення, виразністю і витонченістю кожної ілюстрації відзначається нове подарункове видання «Кобзаря» (1967) в оформленні В. Юрчишина з ілюстраціями С. Караффи-Корбут.

Чудово ілюстровані виходять в останні роки українські народні казки «Біда навчить» і «Осел і Лев» — В. Литвиненка (1967), «Казка про липку і зажерливу бабу» (1966) Г. Якутовича, «Казка про попа і наймита його балду» (1967) А. Базилевича, «Кирило Кожум'яка» (1967) О. Павловської.

Над оформленням української радянської книги працювало багато художників, але на сьогодні обличчя української книги визначають художники В. Фатальчук і О. Юнак, В. Хоменко, В. Стеценко, І. Хотинюк, М. Пікалов, А. Пономаренко, К. Калугін, В. Юрчишин та інші.

В наш час можна впевнено сказати, що українська радянська книга має цілком сучасне національне оформлення. Славний ювілей радянської України художники української радянської книги зустріли великим творчим доробком.

A. A. OVDIENKO

BOOK ART IN THE UKRAINE (1917—1967)

Summary

A brief history of book art in the Ukraine during the 50 years of Soviet Power is given.

Factors which caused rapid development of book art in 20 s and 30 s and high artistic standard of the modern Ukrainian book are described.

